

Słownik
nazwisk mieszkańców południowego Śląska
XIX wieku

PRACE
NAUKOWE

UNIwersytetu
Śląskiego
w Katowicach

NR 3478

Izabela Łuc

Słownik

**nazwisk mieszkańców południowego Śląska
XIX wieku**

Redaktor serii: Publikacje Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji
Urszula Szućik

Recenzent
Zofia Abramowicz

Spis treści

Wstęp	7
Śląska antroponimia w badaniach językoznawczych	10
Cel i koncepcja opracowania słownikowego	14
Zasady redakcji haseł słownikowych	20
Specyfika nazwisk cieszyńskich południowego Śląska	29
Charakterystyka źródeł	64
Wykaz źródeł i skrótów	69
Słownik.	75
Bibliografia	431
Summary	445
Zusammenfassung	447

Wstęp

Opracowany w postaci słownikowej zasób nazwisk zawiera poświadczone w archiwalnych źródłach regionalnych formacje identyfikacyjne mieszkańców południowej części Śląska, należącej w XIX wieku do Księstwa Cieszyńskiego. Zebrane antroponimy obrazują proces ostatecznego kształtowania się oraz stabilizacji funkcji¹ XIX-wiecznych nazwisk² na Śląsku Cieszyńskim³, reprezentujących miasto Cieszyn wraz z okolicznymi miejscowościami, ze wsiami, z koloniami i przysiółkami.

Księstwo Cieszyńskie terytorialnie ukształtowało się po wojnach prusko-austriackich w pierwszej połowie XVIII wieku. Wówczas graniczyło ono z Małopolską (na wschodzie), ze Słowacją (na południu), z Morawami i ze Śląskiem Opawskim (od zachodu) oraz Śląskiem Pruskim (od północy). Historyczne granice Księstwa Cieszyńskiego wyznaczały rzeki Białka i Bystra oraz szczyty Baraniej Góry i Klimczoka (na wschodzie), szczyty Wielkiego Połomu i Białego Krzyża (na południu), rzeki Odra i Piotrówka (na północy), rzeki Ostrawica i Olza — na zachodzie (MIĘKINA 1988: 4). Śląsk Cieszyński, zajmujący wówczas obszar 2 282 km², został podzielony na trzy powiaty polityczne: bielski (obejmujący powiaty sądowe w Bielsku, Strumieniu, Skoczowie), frysztacki (we Frysztacie i w Boguminie), cieszyński (w Cieszynie, Jabłonkowie i we Frydtku) (POPIOŁEK 1972: 7). Zebrany zasób

¹ Tendencje stabilizacji nazwisk ujawniają się mimo widocznych w wielu wypadkach wariantów fonetycznych i graficznych, uzależnionych od stopnia wykształcenia i przynależności etniczno-językowej zapisującego je urzędnika. Stabilizacja nazwiska zwyczajowego determinowana była nie tylko względami ustrojowo-prawnymi, demograficznymi i społecznymi, ale również obyczajowo-aksjologicznymi (formy identyfikacji bowiem bezpośrednio odnosiły się do wartości związanych z poczuciem wspólnoty, narodowej przynależności, bliskości rodzinnej oraz przywiązania do gwary, zwyczajów, obrzędów i do tradycji). Halszka Górny zwraca uwagę na fakt, że w procesie stabilizacji nazwisk „Istotną rolę odegrały takie czynniki, jak: rozwój narodu, państwa i administracji oraz wynikająca z nich potrzeba stałego określenia człowieka” (GÓRNY 2004: 47). Stabilizację nazwisk na Śląsku Cieszyńskim unormował wydany w 1787 roku nakaz Józefa II, obligujący Żydów do przyjęcia niemieckich imion i nazwisk, które nadawali urzędnicy. Ów obowiązek rozpoczął proces asymilacji ludności wyznania mojżeszowego z kulturą i językiem niemieckim (SPYRA 1999: 14).

² Chodzi o *nazwisko* interpretowane już jako nazwa nadana po imieniu/imionach konkretnej osobie, społeczno-prawnie je identyfikująca, związana z rodzinną tradycją nominacji. W takim ujęciu nazwisko XIX-wieczne nie pełni już funkcji jednostkowego identyfikowania osoby, lecz ilustruje antroponim o niezmiennej i dziedzicznej formie.

³ Wieloaspektowa analiza zgromadzonych w słowniku reprezentantów *nomina propria* uwzględnia fakt, że Śląsk Cieszyński „jest pojęciem geograficznym, historycznym i kulturowym” (RACLAVSKÁ 1998: 6).

nazwisk poświadcza, że czynnik historyczno-topograficzny wielopłaszczyznowo zdeterminował zasięg i charakter interferencji⁴, będących wynikiem wpływów polskich, niemieckich, czeskich oraz słowackich.

Wiek XIX to czas największych w dziejach Śląska Cieszyńskiego przemian. Przypadający na ten okres rozwój przemysłu oraz cywilizacji spowodował wzmożoną migrację ludności napływowej. Nasilenie przemieszczania się obserwowano wówczas nie tylko wśród rdzennej ludności polskiej, pochodzącej z okolicznych wsi śląskich i przysiółków czy z sąsiadujących ze Śląskiem regionów, ale również wśród ludności pochodzącej z całego obszaru Polski. Równie istotną rolę w tym procesie odegrała ludność obca kulturowo, poszukująca poprawy bytu społecznego bądź obejmująca stanowiska administracyjne na atrakcyjnym⁵ wówczas terenie *cieszyńskiego pogranicza*⁶.

Śląsk południowy, znajdując się na styku różnych narodowości, kultur i wyznań, był terenem, na którym mieszkańcy posługiwali się językiem polskim, niemieckim i czeskim. Zamieszkująca ten teren ludność używała w codziennej komunikacji narzecza cieszyńsko-polskiego⁷, mimo iż w szkole do pierwszej połowy XIX wieku nauczano na podstawie czeskich podręczników⁸, a język niemiecki

⁴ *Interferencję* interpretuję jako długotrwały i złożony proces przenikania się określonych elementów językowych, kulturowych, etnicznych czy wyznaniowych (WARCHOŁ 1989: 11), jednocześnie podzielać podgląd Karola Dejny, iż „Podstawowym [...] warunkiem zaistnienia zjawiska interferencji jest wytworzenie się na określonym etapie rozwoju różnych etnicznie społeczeństw takiej sytuacji społeczno-polityczno-kulturowej, w której dane grupy etniczne są zdolne najpierw opanować minimum dwa różne systemy językowe, a następnie w toku bezpośredniej komunikacji językowej — systemami tymi umieć się biegle posługiwać” (DEJNA 1978, 36—37). Por. również ABRAMOWICZ (1993: 29—30).

⁵ Wewnętrzna migracja ludności zewnętrznej dokonywała się na terenie Śląska Cieszyńskiego etapowo. Region, będąc pod administracyjnym panowaniem austriackim, po pierwsze, skupiał ludność niemiecką (austriacką), po drugie, gromadził ludność autochtoniczną (wewnętrzną), od prawników związaną ze Śląskiem Cieszyńskim — Polaków, Czechów i Słowaków, po trzecie, skupiał ludność napływową (Żydów, Węgrów, Włochów, Francuzów, Romów), łączącą się w rozmaite grupy kulturowo-narodowościowe i wyznaniowe (katolicyzm, protestantyzm, judaizm i inne ich odłamy), deklarującą swoją tożsamość narodową jako: polską, śląską, czeską, słowacką, niemiecką, węgierską i żydowską.

⁶ Określenie *teren pogranicza* rozumiem szeroko — jako teren przenikania się różnych kultur, języków i narodowości oraz jako proces wielopłaszczyznowych asymilacji.

⁷ Warto w tym miejscu przypomnieć, że od połowy XIV wieku na południowym Śląsku język czeski był oficjalnym językiem urzędowym. W roku 1782 potęguje się wpływ języka czeskiego, w związku z utworzeniem Gubernium Morawsko-Śląskiego, a lata 1782—1848 charakteryzują się wzmocnionymi wpływami języka niemieckiego. Mimo iż ziemia cieszyńska pozostawała pod panowaniem monarchii habsburskiej cztery stulecia (od 1526 roku do końca I wojny światowej, czyli do 1918 roku), to ani czeszczyzna, ani niemczyzna (jako języki narzuczone) nie zdołały przyjąć się wśród miejscowej ludności. Czeski i niemiecki pozostały tylko językami urzędowymi dokumentów oraz w niektórych wypadkach — sfery urzędowej. Język dla ludności cieszyńskiej od prawników był i jest jednym z warunków zachowania własnej tożsamości.

⁸ Wskutek licznych postulatów duchowieństwa i ludności świeckiej rząd austriacki dekretem z 2 września 1848 roku wyraził zgodę na wprowadzenie w szkołach Księstwa Cieszyńskiego książek polskich w miejsce morawskich podręczników (POPIOŁEK 1913: 388), co w praktyce przekładało się na urzędowe wprowadzenie języka polskiego do szkół.

uznawano za urzędowy⁹. Wielowiekowa izolacja gwar cieszyńskich od tendencji rozwojowych polszczyzny ogólnej sprawiła, że gwary te przechowały w swym systemie wiele archaizmów staropolskich¹⁰ oraz starszych cech wymowy i morfologii¹¹, które w polskim języku literackim oraz w innych dialektach, nieużywanych w granicach śląskich, uległy zmianom.

Śląsk Cieszyński z jego centrum Cieszynem¹² stał się regionem o niepowtarzalnym „kolorycie” antroponimicznym. Regionalna odmiennosc, wyrażająca się w wewnętrzzspołecznej (wyznaniowej, narodowo-etnicznej, kulturowej i językowej) swoistości nazewniczej, znajduje wyraz w dokumentach źródłowych pochodzących z XIX wieku (por. również stanowisko Zofii ABRAMOWICZ 2010: 7). Czynniki te nobilitują też regionalne nazewnictwo, wyraziście eksponując immanentność tego zbioru na wielu poziomach semantycznych i strukturalnych na tle innych regionów. Ową niepowtarzalność potwierdza nie tylko analiza konfrontatywna nazwisk południowego Śląska z nazwami pochodzącymi z innych obszarów Polski, lecz także ich zestawienie z zasobem nazewniczym regionów graniczących ze Śląskiem południowym – Górnego Śląska i Śląska Opolskiego¹³.

Zgromadzony w słowniku rejestr nazwisk, poddany uprzednio wnikliwej analizie historycznej, uwzględniającej topograficzne położenie regionu, którego dotyczą analizowane nazwy własne, ukazuje, iż decydujący wpływ na nazwy osobowe identyfikujące mieszkańców Śląska Cieszyńskiego wywarły specyficzne stosunki polityczne, społeczne, językowe, kulturowe, etniczne i narodowościowe, współtworzące obraz ziemi cieszyńskiej – począwszy od wieków średnich, a skończywszy na przełomowym dla rozwoju tego regionu wieku XIX. Wiedza ta sprawia, że zebrane *nomina propria* należy traktować jako naturalny składnik kultury społeczności lokalnej – nośnik wiedzy o życiu religijnym mieszkańców tego regionu, podejmowanych przez nich zajęciach i pełnionych funkcjach społecznych. Nazwiska mieszkańców południowego Śląska odsłaniają też informacje na temat typów kontaktów językowych oraz praktykowanych zachowań społecznych na poziomie mikrowspólnot, kontaktów wyrażających się w komunikacyjnojęzykowej dychotomii pomiędzy „swoimi”, rdzenną ludnością pochodzącą „stąd” (*stąd*) – *cieszyniakami*, a „cudzymi” (*obcymi*). W takim ujęciu – nazwiska są cenną skarbnicą wiedzy na temat nowopolskiego¹⁴ światopoglądu i filozofii tej epoki.

⁹ W 1867 mocą zatwierdzonej ustawy pojawił się na południowym Śląsku drugi urzędowy (obok języka niemieckiego) język – polski. Zgodnie ze szkolną ustawą państwową, podlegającą zapisom w konstytucji, szkolnym językiem wykładowym miał być język ojczysty (POPIOŁEK 1913: 398).

¹⁰ Por. np. CIEŚLIKOWA 1983: 129–133; 1987: 262–267; 1990a; 1991 *passim*.

¹¹ Por. CIEŚLIKOWA 1993: 95–102; 1997: 129–140; 2000: 319–328; 2005: 101–148.

¹² W wyniku zagrożenia Wiednia przez wojska napoleońskie w 1805 roku do Cieszyna przenosi się dwór cesarski i rząd monarchii austriackiej. Cieszyn na kilka miesięcy formalnie staje się stolicą cesarstwa; od drugiej połowy XIX wieku Cieszyn zostaje stolicą powiatu politycznego oraz okręgu sądowego (PANIC, red., 2010, t. 3: 55).

¹³ Swoistość zebranego zbioru antroponimów wyeksponowano, używając określonych kwalifikatorów, zamieszczonych w hasłach słownikowych; ich objaśnienia znajdują się po *Wstępie*.

¹⁴ Epoka nowopolska (w periodycznym ujęciu Zenona Klemensiewicza) trwała od połowy XVIII wieku do 1839 roku (KLEMENSIEWICZ 1985: 31).

„Mozaika” językowa, etniczna i kulturowa, będąca efektem wielopłaszczyznowych interferencji (i stopniowe, naturalne nawarstwianie się jej elementów), zapewniła warunki sprzyjające ukształtowaniu się charakterystycznego, niepowtarzalnego w innych regionach, *językowego obrazu świata i wartości*¹⁵, które kultywowała rdzenna ludność zamieszkująca teren południowego Śląska. Interpretacja świata i rzeczywistość komunikacyjnojęzykowa mieszkańców Śląska Cieszyńskiego oparte były nie tylko na tolerancji wyrosłej na podłożu kultywowanej przez wieki tożsamości¹⁶, lecz także na regionalnej kulturze materialnej i duchowej, na przywiązaniu do ziemi rodzinnej, wartości rodzinnych i gwary, do tradycji, zwyczajów, obrzędów (jako podstawowych kategorii konceptualizacji tworzących sens życia), które to cechy — jak odbicie lustrzane — wpisane zostały w specyfikę XIX-wiecznych nazwisk przechowujących i kumulujących ówczesną wiedzę, jak również doświadczenia komunikacyjne i językowe z wieków poprzednich.

Uwzględniając te wszystkie determinanty, należy przyjąć stanowisko, że nazwiska można traktować nie tylko jako element języka¹⁷, ale także jako element kultury duchowej (por. ABRAMOWICZ 2006a: 23–29; 2006b: 13–20; KALETA 1998a), za pomocą których wyraża się stosunek do symboliki narodowej (por. ABRAMOWICZ 2007: 113–122) — opisywać je diachronicznie i synchronicznie, eksponując na każdej płaszczyźnie ich opisu pełnione przez nie kulturotwórcze (a zwłaszcza regionalne) i aksjologiczne funkcje.

Śląska antroponimia w badaniach językoznawczych

Badania antroponimii historycznej oraz współczesnej Śląska jako jednej z ziem Polski (uwzględniające w opisach jego historyczno-topograficzne rozwarstwienie na dzielnice) w minionym stuleciu zyskały na popularności. Potwierdzają to: wnikliwa analiza sfery onimicznej oraz opis stanu zasobów archiwaliów cieszyńskich, którego sukcesywnie dokonuje Robert Mrózek¹⁸ (prekursor badań onomastycz-

¹⁵ Por. CIEŚLIKOWA 1999: 269–276; CZOPEK-KOPCIUCH 2006b: 11–33.

¹⁶ Barbara Czopek-Kopciuch szczegółowo opisuje znaczenie tożsamości w procesie kształtowania się nazwisk w jednym z rozdziałów monografii zatytułowanej *Nazwiska polskie w Zagłębiu Ruhry* (CZOPEK-KOPCIUCH 2004: 96–108).

¹⁷ Por. pogląd Katarzyny Skowronek: „Nazwisko, pełniące funkcję identyfikacyjną, denotacyjną, komunikacyjną, jest strukturą złożoną, mającą swój biegun fonologiczny i semantyczny. Biegun fonologiczny służy w komunikacji do odróżniania jednego obiektu od drugiego, natomiast biegun semantyczny obejmuje synchroniczne i diachroniczne (w ujęciu tradycyjnym) znaczenie nazwy. Treści kulturowe wyrażone na płaszczyźnie nazwiska dziedzicznego są znaczące w sensie indywidualnym i ogólnym” (SKOWRONEK 1997: 149–151).

¹⁸ Liczne publikacje Roberta Mrózka w sposób znaczący wzbogacają językoznawczą i historyczną wiedzę o Śląsku Cieszyńskim, por. prace monograficzne: *Nazwy miejscowe dawnego Śląska Cieszyńskiego* (1984); *System mikrotoponimiczny Śląska Cieszyńskiego XVIII wieku* (1990); *Miejski krajobraz nazewniczy Cieszyna w perspektywie diachronicznej* (2010) oraz liczne artykuły (por. między innymi: MRÓZEK 1970: 187–201; 1983: 23–26; 1985: 167–169; 1986: 79–88; 1987: 48–58; 1991a: 105–110; 1991b: 182–195; 1993: 55–60; 1994a: 135–140; 1994b: 119–124; 2011: 102–110).

Izabela Łuc

A Glossary of Southern Silesian Surnames of the 19th Century

Summary

The glossary comprises over 11.200 surnames of the inhabitants of the southern part of Silesia, which in the 19th century belonged to the Duchy of Teschen. The data have been excerpted from archival sources. The volume presents an annotated collection of anthroponyms, demonstrating the processes of formation and consolidation of the 19th century Cieszyn Silesia names in the city of Cieszyn and in the surrounding towns, villages, settlements and hamlets.

The collected material includes both native and foreign names, which helps establish the proportion of the inhabitants of the region who were born in other parts of the country or who were of another nationality. This approach also demonstrates the layers of culture that had been accumulating throughout the centuries.

Neither the organisation nor the structure of the glossary follows closely the existing anthroponomasticons. Its design was driven by the specific character of the names collected and subordinated to the research goals, which involved as thorough as possible an analysis of the sources.

Izabela Łuc

Das Wörterbuch der Namen von den Einwohnern des Südschlesiens im 19. Jh.

Zusammenfassung

In vorliegender Monografie sind über 11200 aus den Archivquellen exzerpierten Namen von den Einwohnern des im 19. Jahrhundert zum Teschener Schlesien gehörenden Südschlesiens enthalten. Das Wörterbuch beinhaltet eine Sammlung von Anthroponymen (Personennamen), die den Prozess der Bildung und Festigung von den Funktionen der im 19. Jh. in Teschener Schlesien gebrauchten und die Stadt Teschen samt umliegenden Ortschaften, Dörfern, Kolonien und Weilern vertretenden Namen darstellen.

Die Sammlung umfasst einheimische und fremde Namen, dank denen man festsetzen konnte, was für ein Teil der Bevölkerung die in anderen Regionen des Landes geborenen Personen und andere Volkszugehörigkeit vertretenden Personen bildeten. Sie enthüllt auch aufgespeicherte Kultur der vergangenen Jahrhunderte.

Sowohl der Aufbau als auch die Struktur des Wörterbuchs nahmen sich keine bekannten anthroponomastischen Lexiken zum Vorbild. Seine durch die Spezifität der Sammlung von Personennamen bedingte Idee folgte dem gesetzten Forschungsziel und der Bezugnahme auf möglichst ausführliche Analyse des Quellenmaterials.

Zdjęcia i materiały na okładkę pochodzą z Archiwum Państwowego w Katowicach
Oddział w Cieszynie i z prywatnej kolekcji Pana Tadeusza Kopoczka.

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego dziękuje za wyrażenie zgody na publikację reprodukcji.

Redaktor Małgorzata Pogłódek

Projektant okładki i zakładki Magdalena Starzyk

Redaktor techniczny Barbara Arenhövel

Łamanie Edward Wilk

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-8012-862-0

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-863-7

(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 56,0. Ark. wyd. 44,0.

Papier offset. III kl., 90 g. Cena 46 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone